

Ermanilərin müsəlmanlara, xristianlara və yəhudilərə qarşı soyqırımı

GÖYCƏ HADİSƏLƏRİ

1829-1832-ci illərdə apardığı kameralı təsvirə görə, Göycə mahalında 59 kənd vardı. Rusiya tərəfindən buraya ermənilərə köçürülməsi ərafəsində 999 azərbaycanlı ailəsi (yaxud 5607 nəfər) və cəmi-cümlətən 15 erməni ailəsi (90 nəfərlik) yaşayırmış... Ancaq sonra çar Rusiyası ümumilikdə Qafqaza, həmçinin Göycəyə külli miqdarda erməni əhali köçürərək balansı pozmağa nail oldu. Müqayisə üçün bildirək ki, təkəz Türkmənçay (1828) və Ədimnə (1829) müqavilələrindən sonra buraya Türkiyədən 1485 erməni ailəsi (8557 nəfərlik) köçürülmüş... və sonralar bu köçürmələr azərbaycanlıların nisbətindən 29,1%-ə düşməsinə gətirib çıxarmışdır...

Yeni Beyazid qəzası tərkibindəki Dağlıq zolağın 5-ci sahəsinin müsəlman əhalişi üzrə müvəkkilinin 1919-cu il mayın

selsk, Qaranlıq, Martuni, Kəvər, Xəçər - Kamo adlandırıldı...
Qeyd: Əslində bol-şevikləşmədən sonra da Azərbaycan hökuməti Nərimanovun öhdəliyi ilə erməni hərbi təcavüzünə və Ermənistanın torpaq iddialarına qarşı prinsipal mövqədə dayanaraq bir müddət ciddi mübarizə aparmışdı. Ancaq xəyrlər Azərbaycanın seyrinə olmadıq üçün yuxarıda sadalanan itkilər qaçılmaz oldu. Xatırladaq ki, hələ Müsavat hakimiyyəti dönmədən Nərimanov Ermənistanın təcavüzünə qarşı fəal çıxış edir, Moskva hökumətinə müvafiq arayırlar göndərirdi. Onun Çinərinə yazdığı (surati Vladıqafqaza: Orconikidzeyə) belə məktubların birinə hətta Qafqazın kommunist liderləri Mdivani, Mikoyan, Nuriçyan da imza atmışdılar. Ermənistan Xarici İşlər Naziri Ohancyanın Sovet Azərbaycanı hökumətinin 8 may 1920-ci il tarixli notasına cavabı da Nərimanov hökumətinin əsl mövqeyi ortaya qoyur. Həmin notadakı faktlar Ohancyanın silkiəldiyindən əməli və punktual cavab verə bilmədiyi üçün mətbəbdən yayınaraq yazır ki, indiki Azərbaycan Sovet çevrilişinin məqsədi aydınlaşır. Bu çevriliş bəy-xan müsəlman hökuməti güya inqilabi sosialist hökuməti ilə əvəzləyir, əslində isə Azərbaycan dövlət heyətində və siyasi həyatında heç bir niyyət dəyişikliyi yoxdur. Azərbaycanın güya inqilabi və sosialist olan hökumətinin ilk addımları Qarabağ və Zəngəzur ermənilərinin kölələşdirilməsinə yönəlib... Bu kimi tarixi səndənlər də Nərimanov siyasi məktəbinin sağlam və milli tənqidiyə sayırdığını, ancaq tarixin keşməkeşlərində bir neçə məcburi pisi variantdan nisbətən məqbulunu seçmək zorunda qaldığını sübut edir.

mühəribələri dayandırması səbəbilə orada xidmət göstərən ermənilərin öz silah-sursatları ilə birgə fərarlik erməni nəticəsində bu bölgə ermənilərə də kifayət qədər silahlanmışdır. Ancaq Cavanşir qəzası müsəlmanları isə sadələhvlükə bu prosesi müşahidə edərkən, silahlarn yaxın gələcəkdə mehəz onlara qarşı yönələcəyini xeyallarına belə gətirmirdilər.

N.Mixaylov öz məruzəsində göstərir ki, 1917-ci ilin dekabrından etibarən erməni-daşnak çetələri Kolanı icmasının azərbaycanlı kəndlərinə həmlə edərək onlardan həle Yer üzündə mövcud olmayan (hətta elan belə edilməmiş -X.I.) Ermənistan Respublikasını tanımağı tələb edir və güya bu dövlət üçün azərbaycanlılardan zərlə vergi yığirdilər.

1918-ci ilin avqustunda ermənilər Şuşada qurtulay çəçirdilər. Həmin qurtulayda 7 nəfərlik bir qurum səçib onu Qarabağ hökuməti adlandırdılar və bütün hakimiyyətinə ona verilməsini tələb etdilər.

Azərbaycanlılar da Şuşada özünümüdafiə dəstəsi yaratmağı məcbur oldular.

Andronikin dəstəsi ilə Zəngəzura gəlməsi isə Qarabağda hərbi durumun daha da zərləşməsinə zəmin yaradırdı. 1918-ci ilin iyun ayının 22-də Osmanlı Ordusunun bölgədəki 12-ci firqəsi tərəfindən ağır zərbə alan Andronik və onun tör-töküntüləri Naxçıvana çəçililərək orada öz vəhsiliklərini sürdürdülər. 4-cü korpusun tabeçiliyində olan 11-ci Qafqaz firqəsi Naxçıvana doğru hərəkət edərkən, 3000 pikada və 600 süvaridən ibarət erməni quldur dəstəsini əzişirdi; beləliklə, iyulun 20-də Naxçıvan ətrafında vəziyyət sabitləşdi. Bu zərbdən sonra Andronik öz tör-töküntülərini Zəngəzura və Qarabağa topladı; burada da kütləvi qırğınlara rəvac verdi.

Avqustun 9-da Nuru Paşaya göndərdiyi məktubda Qarabağ

mənləqəsi komandanı yərbay ismayıl Həqəy bə bölgədə gəçişlənən təcavüzün qarşısını almaq üçün yerli qüvvələri yətmədiyini, bu səbəbdən də Qarabağa əlavə hərbi qüvvələr göndərməsini xarış edirdi.

1918-ci il sentyabrın 25-də Qafqaz İslam Ordusunun Camil Cahid bəyin komandanlığı altında olan hissələri Qarabağa daxil olaraq, orada üç həftəyə başa çəçdirilməsə nəzərdə tutulan xilaskərlük missiyasına başladılar.

Qarabağ hərəkətinə xüsusi önəm veriydi üçün oktyabrın 1-də Nuru Paşa özü də Ağdama gəçdi.

Erməni tərəfi Qafqaz İslam Ordusunun başı və hücumu nəticəsində öncə uğursuzluğa düçər olsa da, sonralar əldəgi əlavə qüvvə və maddi yardımın sayəsində bölgədə duruma yənicdən mürtəkkəbləşdirməyə müvəffəq oldu.

"Bundan başqa erməni millətçiləri bəynəlxalq aləmdə də kifayət qədər sə-sük salaraq türk qoşunlarını Qarabağda "günahsız" erməniləri qırması barədə xəbərər yayırdılar. Xüsusilə Osmanlı ordusu Baş komandanlığının Ərkani-hərbiyyə Ancaq Cavanşir qəzası müsəlmanları isə sadələhvlükə bu prosesi müşahidə edərkən, silahlarn yaxın gələcəkdə mehəz onlara qarşı yönələcəyini xeyallarına belə gətirmirdilər.

N.Mixaylov öz məruzəsində göstərir ki, 1917-ci ilin dekabrından etibarən erməni-daşnak çetələri Kolanı icmasının azərbaycanlı kəndlərinə həmlə edərək onlardan həle Yer üzündə mövcud olmayan (hətta elan belə edilməmiş -X.I.) Ermənistan Respublikasını tanımağı tələb edir və güya bu dövlət üçün azərbaycanlılardan zərlə vergi yığirdilər.

N.Mixaylov öz məruzəsində göstərir ki, 1917-ci ilin dekabrından etibarən erməni-daşnak çetələri Kolanı icmasının azərbaycanlı kəndlərinə həmlə edərək onlardan həle Yer üzündə mövcud olmayan (hətta elan belə edilməmiş -X.I.) Ermənistan Respublikasını tanımağı tələb edir və güya bu dövlət üçün azərbaycanlılardan zərlə vergi yığirdilər.

1918-ci ilin avqustunda ermənilər Şuşada qurtulay çəçirdilər. Həmin qurtulayda 7 nəfərlik bir qurum səçib onu Qarabağ hökuməti adlandırdılar və bütün hakimiyyətinə ona verilməsini tələb etdilər.

Azərbaycanlılar da Şuşada özünümüdafiə dəstəsi yaratmağı məcbur oldular.

Andronikin dəstəsi ilə Zəngəzura gəlməsi isə Qarabağda hərbi durumun daha da zərləşməsinə zəmin yaradırdı. 1918-ci ilin iyun ayının 22-də Osmanlı Ordusunun bölgədəki 12-ci firqəsi tərəfindən ağır zərbə alan Andronik və onun tör-töküntüləri Naxçıvana çəçililərək orada öz vəhsiliklərini sürdürdülər. 4-cü korpusun tabeçiliyində olan 11-ci Qafqaz firqəsi Naxçıvana doğru hərəkət edərkən, 3000 pikada və 600 süvaridən ibarət erməni quldur dəstəsini əzişirdi; beləliklə, iyulun 20-də Naxçıvan ətrafında vəziyyət sabitləşdi. Bu zərbdən sonra Andronik öz tör-töküntülərini Zəngəzura və Qarabağa topladı; burada da kütləvi qırğınlara rəvac verdi.

Avqustun 9-da Nuru Paşaya göndərdiyi məktubda Qarabağ

(Arđı var)

Tanınmış araşdırmaçı yazar Xaqəni İsmayılın "Ermanilərə qarşı soyqırımı" kitabı bəçdnam qonşumuzun bütün yalanlarını ifşə edən, onların xislətini ortaya çixaran və bir çox tarixi faktlara işiq tutan ən mükəmməl vəsaitlərdən biridir. Müəllifin böyük zəhməti hesabına 3 dildə - Azərbaycan türkcəsi, rus və ingiliscə çap olunan kitabın, xüsusən də bütün dünyanın diqqətini Qarabağa yönəldiyi indiki ərafədə, geniş yayılmasına ciddi ehtiyac duyuruq. Ođur ki, AMEA Tarix İnstitutunun və İnsan Hüquqları İnstitutunun rəyi və tövsiyəsi ilə nəşr olunan bu kitabın "Hürriyyət" qəzetində hissə-hissə dərcinə qərar verdik. Buyurun, oxuyun.

(Əvvəlki öten saylarımızda)

GÖYCƏ HADİSƏLƏRİ

5-ci əsrin sonlarında "Göycə" adlandırıldığı güman olunan bu bölgə Azərbaycan tarixi coğrafi bölgələrindəndir. Şah İsmayılın 1510-cu ildə verdiyi fərmandə da "Göycə mahalı" qeydi vardır. Rus işğalından sonra 1849-cu ildə yaranan İrevan quberniyasının Nor-Bayazet (Yeni Beyazid) qəzasına daxil edilmişdi. 1917-ci il Qafqaz təqvimindəki bilgilə görə, Yeni Beyazid qəzasının ərazisi 4 122, 76 kv. verst, əhalişi 174 111 nəfər idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurulduqdan sonra Yeni Beyazid qəzasının 1-ci və 2-ci polis sahələri mübahisəsiz, 3-cü polis sahəsinin isə bir qismi Ermənistanla mübahisəli ərazi sayılırdı və Azərbaycan daxilində Göycə dairəsi təşkil edilmişdi. XIX-nin məlumatına görə, "Göycə rayonu" adı altında Göycə gölü və Kiçik Qafqaz dağları arasında yerləşən İrevan quberniyasının Yeni Beyazid qəzasının şərq hissəsi nəzərdə tutuldu. Əhalişi tamamilə müsəlmanlardan ibarət idi. Bu əhali özlərini Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tərkibində hesab edirdi, buna görə də Göycəyə qeyri-rəsmi yayılmalı, gələcəkdə rəsmiləşdirmək niyyətlə ermənilər 1919-cu ildə Zərd, Daşkeçən, Basarkeçər və b. kəndlərdə azərbaycanlılara qarşı soyqırım törətdilər.

Türkiyənin Beyazid şəhərindən Rus işğalından sonra Göycəyə köçürülmə gələn ermənilər burada həmin adı Nor (Yeni) Beyazid kimi rəsmiləşdirərək Göycə bölgəsində qəzaya belə bir gəlmə adın verilməsinə nail olmuşdular. İ.Sopenin

17-də verdiyi məlumatda bildirir ki, 1919-cu il 13 apreləndən etibarən Ararat Respublikası nizamı hərbi hissələri Göycə bölgəsinin Yeni Beyazid qəzası ərazisindəki dinc müsəlman əhali üzərinə hücum etmişlər. Ermənilərin niyyəti Göycə gölünün şərq və şimal hissəsini buradakı müsəlmanlardan "təmizləmək" idi. Nəticədə Yeni Beyazid qəzasındakı 84 müsəlman kəndi dağıdılmış, yandırılmış, əhalişi də qırğına məruz qalmışdır... Erməni tabiri ilə desək, Göycə müsəlmanlarından qanlı "təmizləmişlər".

Bu hadisələrdən sonra baş verən növbəti xəyanət - bolşeviklərin (o cümlədən Azərbaycan bolşeviklərinin, bəlkə də zərər) Göycəni ermənilərə güzəşt etməsi sonucunda bu qədim torpaq da itirildi, beləliklə Azərbaycan Göycə boyda da kiçilməli oldu. Ermənistan SSR hökuməti öz qələbəsini tarixləşdirərək Göycədəki türk yer adlarını da ermənica əbədiləşdirməyə çalışdı: beləliklə Basarkeçər - Vardenis, Çəmbək - Krasno-

QARABAĞDA AZƏRBAYCANLILARA QARŞI SOYQIRIMLAR (1918-1920)

Ermənilərin Qarabağda işğala, Cavanşir və Cəbrayıl qəzalarında azərbaycanlılara qarşı törətdikləri soyqırımı aktları Azərbaycan hökumətinin yaratdığı Fövqəladə Təhqiqat Komissiyası (FTK) tərəfindən araşdırıldı, çoxsaylı şahid ifadələri, baxış protokolları, məruzələr və faktlara söykənən materialarla təsbit edilmişdir. FTK-nin özüv N.Mixaylovun məruzələrinin birində deyilir ki, I Dünya Savaşı cəbhələrində Sovet Rusiyasının